

Kitap Tanıtma :

YUZO NAGATA, *Tarihte Âyânlar. Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu yayını VII. Dizi-Sa. 176, ISBN 975-16-0841-4, XXV+329 s.

Müesseseler, Osmanlı Tarihinin bütününe aydınlatmak üzere yapılacak çalışmalarda dikkatle incelenmesi gereken konuların başında gelir. Devlet çarkını işleten kurumların çalışma esaslarının neler olduğunu ortaya çıkarmak, bu kurumlar çevresinde gelişen sosyo-ekonomik olayların anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin büyüdüğü ve devlet çarkının gelişerek içinden yeni kurumlar çıkardığı XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan gelişmelerin takibi, üzerinde durulması gereken konulardandır. Bu kurumların temelinde örneklenerek değerlendirilmesi ise yüzyılın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla âyânlar devri olarak nitelenen bu asrın tam olarak anlaşılması aynı zamanda bu kurumun ayrıntularıyla değerlendirilmesine de bağlıdır.

Kitabın yazarı Yuzo Nagata, özellikle Osmanlı Tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmış bir Japon araştırmacıdır. Daha önce genelde Osmanlı Tarihi üzerine yaptığı çalışmalar, *Some Documents on the Big Farms (Çiftlik) of the Notables in Western Anatolia* (Tokyo 1976), *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi* (Tokyo 1976), *Materials on the Bosnian Notables* (Tokyo 1979) ile çeşitli ilmi toplantı ve dergilerde sunulmuş dokuz adet makalesi *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire* (Akademi Kitabevi, İzmir 1995) başlığıyla kitap haline getirilerek yayınlanmıştır. Karaosmanoğulları merkezli yaptığı çalışmalar ise Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Yazar eserinin önsözünde; bu kitap, Yakınçağ Osmanlı Tarihi araştırmacıları arasında son zamanlarda önemli bir tartışma konusu olan âyânlar üzerinde yapılan monografik bir çalışmadır. Bu yüzden bu kitapta ne Manisa bölgesi tarihi ne de Karaosmanoğlu ailesi tarihinin yazılması hedef alınmıştır. Karaosmanoğlu ailesi örnek alınarak, bir yandan Manisa bölgesinin taşıdığı coğrafik, jeopolitik ve demografik hususlar ve diğer yandan Tanzimat öncesine ait tarihî şartlar dikkate alınarak bir âyân ailesinin çok yönlü faaliyetlerinin somut bir şekilde tanıtılmasını amaçladığını belirterek eserinin niteliğini ortaya koymaktadır (s. IX-X).

Kitaba içindekiler (s. V-VIII), önsöz (s. IX-X), kısaltmalar (s. XIII), bibliyografya (s. XV-XXV) bölümleriyle başlanılmıştır. Bibliyografya incelendiğinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi tasnifleri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Manisa Şer'îye Sicilleri ve Public Record Office'de bulunan çok sayıda arşiv belgesinin kullanılmış olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır. Birinci el tarih malzemesinin yoğun olarak kullanılmış olması elde edilen bilgiler ışığında ulaşılan neticelerin de sağlıklı olmasını ortaya çıkarmıştır. Giriş bölümünde (s. 1-9), ülkemizde ve dışarıda âyânlık ile ilgili çalışmaların bu konudaki görüşleri tartışılmış ve âyânların kuvvet ve kudret kaynağının mukataa ve malikânenen geldiği ve bunları Osmanlı Devleti'nin kendi iç bünyesinin meydana getirdiği kanaatine ulaşılmıştır. Levant dünyasında önemli bir merkez olan İzmir'in hinterlandındaki bölgede mütesellim, mültezim, çiftlik sahibi ve vâkıf sıfatlarına sahip Karaosmanoğlu ailesinin çok yönlü faaliyetleri incelenmiş, ailenin devlet merkezi ve halkla olan ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde (s. 10-24), Karaosmanoğulları devrinde Manisa bölgesi, jeopolitik mevki, coğrafi ve ekolojik yapı, demografik ve idari durum başlıkları altında ortaya konulmuştur.

İkinci bölüm (s. 25-58) Karaosmanoğlu ailesinin tarihçesine ayrılmıştır. Burada ailenin menşei ve ilk zamanlarından başlayarak Manisa bölgesine hâkim oluşu ile ailenin meşhur fertlerinden Ataullah Ağa ve mücadeleleri üzerinde durulmuştur. Osmanlı-Rus savaşları sırasında ailenin yeniden canlanmasında rol oynayan aile fertlerinin durumları ayrı ayrı arşiv belgelerine göre ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ailenin parlak devrini yaşamasında rol oynayan fertleri üzerinde de durulduktan sonra, II. Mahmud'un merkezileştirme politikası neticesinde ailenin durumu değerlendirilmiştir.

Karaosmanoğlu ailesinin iltizam haklarını elde etmesi üçüncü bölümde ele alınmıştır (s. 59-88). Ailenin nüfuz ve kudretlerinin kaynağının mukataa ve iltizamdan geldiği belirtilerek Hacı Mustafa Ağa, Hacı Hüseyin Ağa ve Hacı Küçük Mehmed Ağa'ya ait iltizam kayıtları Manisa Şer'iyeye Sicilleri ve Başbakanlık Arşivi'nde bulunan arşiv malzemesi gözönünde bulundurulmak suretiyle incelenmiştir. Ayrıca ailenin bu iltizamları elde etmek için ihtiyaç duydukları nakit paranın kaynağı olan sarraflarla ilişkileri üzerinde de durulmaktadır.

Dördüncü bölümde Karaosmanoğlu çiftliklerinin işletilmesi incelenmektedir (s. 89-142). Bu bölümde ilk olarak Karaosmanoğlu çiftliklerinin menşeleri tespit edilmiştir. Manisa bölgesinde çiftliklerin meydana gelişini değerlendirilerek çiftliklerin menşeleri, eski köylerde çiftlik kurulması, başka aileye ait çiftliğin satın alınması, kuru veya mer'ada çiftlik kurulması konuları özellikle Manisa Şer'iyeye Sicilleri'nden çıkarılan örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde, Karaosmanoğlu çiftliklerine genel bir bakış, başlığı altında çiftliğin manzarası, büyüklüğü, hududları, bunların aile içinde intikali, tarla, mer'a ve çiftliğin hukukî durumu üzerinde durulmuş, çiftlikteki görevler tesbit edilerek, Hacı Hüseyin Ağa'nın çiftlik işletmeciliği, çeşitli alt başlıklarla sicil defterlerinde yer alan bilgilere göre değerlendirilmiştir.

Beşinci bölüm Karaosmanoğlu ailesinin vakıf faaliyetlerine ayrılmıştır (s. 143-163). Aileden 9 kişiye ait tesbit edilen 17 vakfiyeden, 100'e yakın dinî, eğitim ve kamu tesisi ile başkalarının yaptırdığı vakıflar için 800 den fazla gayr-i menkul vakfettikleri anlaşılmaktadır. Bu bölümde vakfiyelerin mahiyeti, yapılmış eserler ve bölgenin kalkındırılmasında vakıf müessesesinin rolü tablolarla da desteklenerek ortaya konulmuştur. Karaosmanoğulları'nın İzmir, Bergama ve Kırkağaç'ta vakıf faaliyetleriyle yaptıkları yatırımlar değerlendirilerek, ailenin elinde biriktirilen servetin vakıf yoluyla bölgeyi geri verilmesi üzerinde durulmuştur.

Altıncı bölümde aile hayatı ve âyanlığının sona ermesi incelenmektedir (s. 164-190). Bu bölümde şer'iyeye sicillerinde yer alan muhalefât defterlerine dayanılarak ailenin şeceresi, nüfusu, izdivacı, muhalefâtın tesbiti, miras taksimi, konaktaki hayat ve servet yapısı, âyanlığının sona ermesi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Sonuç bölümünde (s. 191-193) elde edilen bilgiler ışığında Karaosmanoğlu ailesi, dönemi ve faaliyetleri üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ekler kısmında (s. 194-315) Karaosmanoğullarına ait Başbakanlık Arşivi ve Manisa Şer'iyeye Sicilleri'nde bulunan kayıtlarla, vakfiyelerden elde edilen genel bilgilerin tablo halinde dökümlerinden oluşan sekiz adet ek verilmiştir. Ayrıca bir de şecere bulunmaktadır. Kitabın sonuna indeks (s. 316-329) ile Karaosmanoğulları devrinde Manisa bölgesini gösteren bir harita eklenmiştir.

Kitapta ele alınan konunun çok yönlü ve derinlemesine incelendiği gözden kaçmamaktadır. Araştırmacı yıllarca üzerinde çalıştığı konuya ve kaynaklarına vâkıf olduğunu ispat etmektedir. Ayrıca bizlere Osmanlı Tarihi ile uğraşmanın zaman ve emek yönünü gösterdiği gibi, bu işe gönül vermenin gerekliliğine de işaret etmektedir. Yazar eseriyle hem bir müessese hem de bir ailenin tarihinin yazılmasına katkıda bulunmuştur. Kanaatimizce kitap konuyla ilgilenenlerle, tarihimizin bu sahalarında yapılabilecek ciddi bir çalışma örneği görmek isteyenlerin dikkatinden kaçmayacaktır.

VEHBİ GÜNAY

